

Віктор Андрущенко
доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи,
головний редактор часопису, м. Київ.

Ключові слова: людина, освіта, культура, цінності, виховання.

Аналізується процес інтеграції цінностей в освітньому просторі Європи; виокремлюються основні етапи цього процесу; розглядається досвід ціннісної консолідації освіти Великою Хартією Університетів.

УДК 164.032 : 37.013.74 : 378

ІНТЕГРАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ЄВРОПИ. СТАТТЯ ПЕРША. ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ

© Андрущенко В., 2013

к система підготовки людини до життя, освіта виконує не тільки просвітницьку (формування знань чи компетенцій), а й аксіологічну (виховну) функцію. Вона формує цінності, які складають основу світогляду, духовного і морального світу людини загалом і супроводжують її протягом життя. У сучасних умовах освітні системи європейського простору корелюють свій зміст не тільки за накопиченими знаннями, а й у ціннісному вимірі. Існують міжнародні домовленості, які визначають аксіологічний зміст освіти, делегують вимоги до національних систем освіти. Розглянемо їх більш детально.

Справді, саме з другої половини ХХ століття формується нова ціннісна парадигма освіти як єдиного загальноцивілізаційного (а згодом і загальнопланетарного) феномену. Під гаслом об'єднання Європи у спільний економічний, соціополітичний простір змінювалися цінності освіти.

Слід зауважити, що аксіологічна природа освітнього процесу у ХХ та ХХІ ст. доволі активно осмислюється у закордонній та

вітчизняній літературі. У ХХ столітті проблема цінностей освіти розгортається в дослідженнях представників феноменології, есенціалізму (Р. Пітерс, М. Поляні та ін.), герменевтики, перенніалізму (Дж. Батлер, Г. Хорн та ін.), екзистенціалізму (Ж. Марітен та ін.), експерименталізму (Дж. Дьюї, Т. Бремелд та ін.), теорії соціальної дії тощо. Ця велика дослідницька активність свідчить про неподоланність вихідної філософської колізії – розуму і цінностей. Лінія розмежування проходить для філософських шкіл через проблему раціональної чи моральної (ціннісної) визначеності світу, а також – проблему призначення та місії освіти в цьому контексті.

З особливою пристрасною роль та місія освіти у ХХІ ст. розглядаються у працях теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, М. Гайдеггера, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, Х. Ортега-і-Гассета, М. Портера, Е. Тоффлера, К. Ясперса; різні аспекти висвітлені у роботах фундаторів теорії людського капіталу Г. Беккера, М. Блауга, Т. Шульца. Безумовно, слід згадати й дослідження вітчизняних філософів, зокрема О. Завгородної, І. Зязюна, С. Клепка, В. Кременя, В. Лугового, М. Лукашевича, М. Михальченка, А. Молчанової, Ю. Терещенка та ін.

Відомий теоретик філософії освіти Б. Гершунський зазначав, що ціннісний (аксіологічний) аспект освіти має розглядатися у трьох взаємопов'язаних блоках: 1) як цінність державна – освіта залежить від державної освітньої політики, тобто держава зацікавлена у розвитку освіти та наданні цій сфері пріоритетного державного значення; 2) як цінність суспільна – адже моральний, інтелектуальний, економічний та культурний потенціал кожного суспільства складають основу громадянського суспільства – важеля громадянського контролю державних інституцій; 3) як особистісна цінність [5, 39].

У ціннісному плані у другій половині ХХ ст. у Європі окреслилось активне зближення цих підходів – завдяки побудові держави загального добробуту (державна

зближується із суспільством) і поєднанню соціал-демократії з ліберальними принципами свободи та розвитку особистості. Відтак, формування цінностей освіти у ХХ ст. відбувається під впливом загальноєвропейських інтеграційних процесів і розгортається у двох напрямках: розвиток співпраці між провідними європейськими університетами (відповідно до угоди про Велику Хартію Університетів) та об'єднання в єдине європейське освітнє середовище національних систем освіти і науки на засадах спільних вимог, критеріїв і стандартів. Метою євроінтеграційних процесів в освіті і науці стала потреба консолідувати уряди Європи та педагогічну громадськість навколо справи підвищення конкурентоздатності освіти і науки на світовому рівні, її ролі в інноваційних трансформаціях суспільства.

Це кардинально змінює погляд на завдання освіти як на «трансляцію знання, відтворення культури, її цінностей і традицій» і потребує визнання того, що освіта «відтворює наявний суспільний лад, готуючи соціалізованих, компетентних, лояльних учасників колективного життя, які дотримуються норм, правил і законів, загальноновизнаних у певній країні» [6, 151].

Європейська вища школа пройшла майже піввіковий шлях до інституціоналізації спільних форматів трансляції знання та надання освіти. Формування Європейського простору вищої освіти, зближення його цілей, стандартів, моделей стали адекватною відповіддю вищої школи на зростання конкуренції у світі, особливо з північноамериканським регіоном (США, Канада). Основою цього інтеграційного процесу є декілька наріжних актів, що фіксували ціннісні зсуви та закріплювали політичні зобов'язання у міжнародному форматі. Серед них найбільш значущими є Велика Хартія Університетів, Лісабонська конвенція, Сорбонська декларація, Болонська угода, які зумовили створення єдиного освітнього простору. Окрім того, для розуміння ціннісного напрямку розвитку сучасної освіти важливими є комюніке та результа-

ти зустрічей міністрів освіти європейських країн у Саламанці, Празі, Лондоні, Львові, Відні, Києві.

У розвитку процесу євроінтеграції освітнього середовища виокремлюємо *три основні періоди*.

Перший період припадає на 1957–1982 рр. Намагання надати вищій школі загальноєвропейського характеру фактично розвивалося ще від 1957 р., коли була підписана Римська угода. Розвитком угоди стали документи конференції міністрів освіти 1971 р., які визначили п'ять основних положень загальноєвропейського виміру в освітніх системах: взаємне визнання дипломів, обґрунтування ідеї формування Європейського університету і кооперації вторинної та вищої освіти, створення європейського центру розвитку освіти, заснування необмеженого державними кордонами інституту вищої освіти. Ці положення набули свого розвитку в Програмі дій, презентованій у 1976 р.: вступ до вищої школи, визнання дипломів, спільні програми навчання, короткі освітні програми та ін.

Другий період охоплював процеси, що відбувалися протягом 1983–1992 рр. і характеризувалися уточненням цілей та завдань, поглибленням кооперації вищої освіти в рамках Євросоюзу. Протягом цього періоду під егідою ЄС та Ради Європи впроваджувалися різноманітні програми, які сприяли напрацюванню загальних підходів до розв'язання транснаціональних проблем вищої освіти. Це, передусім, адаптація програми національного законодавства у сфері освіти до норм, що діють у Європі; розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів і їхньої мобільності на ринку праці в межах ЄС; створення систем навчання протягом усього життя і багатомісних завдання зближення освітніх програм і систем у контексті програм TEMPUS/TACIS.

На цьому етапі узгоджувалися правові аспекти щодо суб'єктів навчального процесу, розроблялися відомі міжнародні проекти Comet, Erasmus, LingWa, TEMPUS та інші, в яких наголошувалося на необхід-

ності посилення взаємозв'язків вищої освіти й виробничих структур, розробки узгоджених між вищими навчальними закладами навчальних планів і програм, сприяння вивченню іноземних мов тощо. [1, 74].

Від 1992 р. розпочався *третій період*, під час якого виразнішим стало поглиблення ідей європеїзації вищої школи у зв'язку з поширенням вимог Євросоюзу. Актуалізувалися соціально-політичні аспекти цілей і характеру Болонського процесу, зокрема ідеї про впровадження європейського громадянства, яке передбачає вільне переміщення, висунення своєї кандидатури на виборах до комунальних органів. У документах саме третього періоду було проаналізовано об'єктивні умови і суб'єктивні чинники, що спонукали до поглиблення інтеграційних процесів освіти й економіки в освітніх системах Європи, показано їхні можливості й проблеми. Серед чинників, органічно залежних від розвитку освіти, особливо виокремлювалися такі: інформаційне суспільство, інтернаціоналізація, науковий і технічний розвиток.

Важливим складником (на рівні університетів) визначення основних ліній взаємодії європейських систем освіти та їхнього ціннісного контексту і створення єдиного європейського освітнього простору є Велика Хартія Університетів (Magna Charta Universitatum). Вона визначає університети методологічними центрами розвитку національних систем освіти в кожній країні. Саме ця ідея стала основою співдружності провідних університетів Європи, покликаних виступити в ролі рушіїв тих змін, до яких має йти вся Європа [4, 112]. Велика хартія університетів утворилася внаслідок пропозиції, з якою у 1986 р. Болонський університет звернувся до провідних університетів та до освітянської і політичної еліти Європи. На зустрічі в Болоньї у червні 1987 р. делегати з 80 європейських університетів обрали раду з восьми членів – керівників провідних європейських університетів і представників Ради Європи для розробки проекту Хартії, який було прийнято в Барселоні у січні 1988 р. 18 ве-

ресня 1988 р. під час святкування 900-ліття Болонського університету ректори 430 університетів підписали Хартію.

Цей документ окреслює фундаментальні цінності та принципи, якими мають керуватись університети, щоб забезпечити розвиток освіти й інноваційний рух у світі, який швидко змінюється, вона спрямована на перспективу розширення співпраці між усіма європейськими націями. Увага акцентується на найважливіших цінностях університетських традицій, на необхідності встановлення тісних зв'язків між університетами Європи. Підписанти Хартії були переконані в тому, що народи і держави мають, як ніколи раніше, усвідомити роль, яку університети відіграватимуть у суспільстві, що дедалі інтернаціоналізується, та виходили з того, що на завершальному етапі цього тисячоліття майбутнє людства значною мірою залежить від культурного, наукового і технічного розвитку, зосередженого в центрах культури, знань та досліджень, якими є справжні університети; завдання університетів щодо поширення знань серед нових поколінь передбачає, що в сучасному світі вони також мають служити суспільству загалом; університети повинні давати майбутнім поколінням освіти і виховання, що навчать їх, а через них – інших, поважати гармонію навколишнього середовища та самого життя.

Згідно з аксіологічним аспектом розвитку освіти, найважливішим у Хартії є те, що ректори європейських університетів проголосили перед усіма державами та перед совістю всіх націй основні принципи – цінності, які і зараз є визначальними в розвитку вищої освіти. Головними з цінностей Хартії є: 1) університет – самостійна установа в суспільствах із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює та передає культуру за допомогою досліджень і навчання. Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька та викладацька діяльність має бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної та економіч-

ної влади; 2) викладання та дослідницька робота в університетах мають бути поєднаними для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням; 3) свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги; 4) університет є хранителем традицій європейського гуманізму. Тому він постійно прагне досягнення універсального знання, перетинає географічні та політичні кордони, затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур [2, 159].

Отже, метою Хартії стали визначення найважливіших цінностей університетських традицій і сприяння тісним зв'язкам між університетами Європи. Окрім того, значним досягненням Хартії було те, що науково-освітній фокус змістився від бюрократично-міністерських апаратів країн Європи до реальних центрів освіти й науки – університетів як автономних одиниць – де вироблялись освітньо-педагогічні технології, існували реальна взаємодія викладача та студента й академічна свобода досліджень. Хартія ще раз підтверджує основні цінності, права та обов'язки університету як ключової інституції суспільства. Справді, якщо університет має «викладати», тобто присвятити себе визначенню й поширенню найважливіших цінностей і знань, надаючи суспільству інтелектуальні орієнтири, то він потребує автономії та академічної свободи, можливості досліджувати і пояснювати межі присутності людини в природі та суспільстві.

Проте слід зазначити, що автономія й академічна свобода – це поняття, що змінювалися протягом століть, пристосовуючись до обставин, аби зберегти спроможність університету діяти і шукати істину. В історії вищої освіти відомі різні моделі організації університетського життя – від найширшої автономії до контролю з боку державних або інших органів патронату. Класична модель університету передбачала широку автоно-

мію і самоврядування. До основних принципів університетського самоврядування історично належали: виборність ректора, деканів, керівників кафедр, професорів, викладачів; колегіальний характер вищих органів управління й ухвалення найважливіших рішень; представництво в органах управління всіх категорій викладачів, студентів, підрозділів університету; розв'язання проблем зв'язку університету з суспільством, державою через піклувальні та їм подібні ради; визнання вищим нормативним документом організації університетського життя його Статуту [3, 44].

У кожній країні автономія трактувалась і трактується по-різному, що дає можливість визначити це явище як певне узагальнення отриманих навчальними закладами свобод. Під університетською автономією найчастіше мається на увазі «самоврядування університету». Водночас зрозумілим є той факт, що ізолюваного від впливу держави і суспільства університетського самоврядування не існує. Є взаємна згода університетів, держави й суспільства в тому, що університети, зважаючи на завдання, які вони покликані розв'язувати в державі й суспільстві, мають для цього певну свободу дій, тобто наділені автономією. Кожна з названих сторін має право обмежувати цю свободу – залежно від історії і традицій окремої країни, від сутності влади і стану суспільства, від стану університетів [3, 45]. При цьому рівень обмежень держави й суспільства залежать від того, якою мірою університети відповідають вимогам науки, освіти і культури. За умов відповідності своєї діяльності вимогам, університет

може активно відстоювати і розширювати автономію, звільняючись від тих чи тих обмежень. Але не багатьом університетам вдається досягти рівнозначного партнерства у відносинах із державою та суспільством.

Оскільки ухвалений документ має універсальну спрямованість, до нього можуть приєднуватися й університети інших регіонів світу. Підписуючи Хартію, університети підтверджують свою належність до академічного співтовариства, що пододало політичні й соціальні бар'єри та формує принципи європейської інтеграції, а також надає необхідні права і свободи, різноманітні адекватні послуги у сфері культури, науки й освіти. Хартія підтвердила основні цінності, права і обов'язки університету як ключового інституту суспільства.

Через понад десять років після підписання Хартії, Болонський університет і Конфедерація спілок ректорів ЄС заявили про намір заснувати Наглядову раду Великої хартії університетів, що мала б відстежувати виконання цих принципів у глобалізованому суспільстві, яке характеризується ринково зумовленою економікою. Наглядова рада мала допомогти університетам посісти центральне місце в суспільстві та виявити їхню відповідальність щодо інших закладів, які формують майбутнє Європи, урядів, компаній та багатьох громадських організацій. На основі цього оновленого розуміння академічних функцій університету Наглядова рада також слідкує за дотриманням принципів Великої хартії в суспільстві, щоб надати університетам реальну можливість для досліджень, пропозицій та інновацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Формування єдиних освітніх пріоритетів. Стаття перша: Лісабонські домовленості / В. Андрущенко, У. Науменко // Вісник Інституту розвитку дитини. – Вип. 14. – Серія : Філософія, педагогіка, психологія : [збірн. наук. праць]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2011. – С. 68–77.

2. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти : [наук. –метод. видання] / В. С. Журавський,

CITED LITERATURE

1. V. Andrushchenko. Formation of unified educational priorities. Article I: Lisbon agreements / V. Andrushchenko, U. Naumenko // Institute of Child Development bulletin. – Issue 14. – Series : Philosophy, pedagogy, psychology : [collection of scientific papers]. – Kyiv : National Pedagogical University named after M. Dragomanov publishing office. – 2011. – P. 68–77.

2. Bologna process: basic principles of entering the European higher education space : [scientific-

М. З. Згуровський; Київський політехнічний ін-т, нац. техн. ун-т України. – К. : Політехніка, 2003. – 200 с.

3. **Дем'яненко Н. М.** Автономія університету: ретроспектива, модернізація / Н. М. Дем'яненко // Вища освіта України. – 2005. – № 2. – С. 42–49.

4. **Дем'яненко Н. М.** Велика хартия університетів і університети України: ретротенденції, єдність перспектив / Н. М. Дем'яненко // Вища освіта України. – 2006. – Додаток 3. – Т.1. – С. 112–119.

5. **Гершунский Б. С.** Философия образования : [монограф.] / Б. С. Гершунский. – М. : Флинта, 1998. – 298 с.

6. **Флиер А. Я.** Культурная компетентность личности: между проблемами образования и национальной политики / А. Я. Флиер // Общественные науки и современность. – 2000. – № 2. – С. 149–162.

methodological issue] / V. Zhuravskiy, M. Zhurovskiy; Kyiv polytechnic institute, National technical university of Ukraine. – Kyiv : Politehnika, 2003. – 200 p.

3. **N. Demianenko.** University autonomy: retrospective, modernization / N. Demianenko // Higher education of Ukraine. – 2005. – № 2. – P. 42–49.

4. **N. Demianenko.** The big charter of universities and universities of Ukraine: retro tendencies, unity of perspectives / N. Demianenko // Higher education of Ukraine. – 2006. – Annex 3. – Book 1. – P. 112–119.

5. **B. Gershunskij.** Philosophy of education : [a monograph] / B. Gershunskij. – Moscow : Flinta, 1998. – 298 p.

6. **A. Flier.** Cultural competence of personality: between the problems of education and national policy / A. Flier // Social sciences and modernity. – № 2. – P. 149–162.

Науково-методичний журнал
Друкуються матеріали з проблем спеціальної педагогіки, висвітлюються технології корекційно-компенсаторного навчання, виховання і розвитку дітей з особливими потребами, технології соціально-психологічної роботи з їхніми батьками
Виходить 4 рази на рік. Передплатна ціна на рік 242,04 грн

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74635

Журнал внесено до переліку наукових фахових видань з педагогічних і психологічних наук